

Teodora Fonović Gvijanović (2022).

Novi pogledi na istarske teme: od Dobrile do hrvatskoga jezika

Juraj Dobrila i hrvatski jezik u Istri

Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Hrvatsko katoličko sveučilište (218 str.)

Jedan od simbola Istre i istarske kulture, čije ime nosi i pulsko Sveučilište, dosad je proučavan iz mnogo aspekata, a uglavnom klerikalnih i povijesnih jer je u ulozu biskupa ostavio znamenit pečat na istarskome području, ali i šire. Njegov jezični izričaj dosad je bio neistražen, iako je bio poticatelj, mecena i predvoditelj u mnogim aspektima opismenjivanja u Istri te snažan zagovornik hrvatskoga jezika u teškim vremenima za to. Nepravdu ispravlja monografija *Juraj Dobrila i hrvatski jezik u Istri* koja je objavljena 2022., 210 godina nakon Dobrilina rođenja. Autorica je time zaokružila višegodišnje istraživanje koje je započelo s izradom disertacije.

Monografija je podijeljena na pet poglavlja: *Hrvatski jezik i hrvatski narodni preporod u Istri*, *Biskup Juraj Dobrila*, *Sadržaj i struktura Dobrilinih djela*, *Analiza Dobrilinih djela* i *Razlike u četirima izdanjima molitvenika Otče, budi volja tvoja*, a ukupnost daje pozamašno vrelo dosad neobjavljenih činjenica.

Prvo nas poglavlje, *Hrvatski jezik i hrvatski narodni preporod u Istri*, kroz tri potpoglavlja uvodi u jezičnu i povijesnu situaciju u Istri i šire, počevši od 19. stoljeća. *Hrvatski jezik oko polovice 19. stoljeća* upućuje nas u društveno-jezičnu tematiku i okvir ovoga djela, a prostornim se sužavanjem nastavlja u sljedećemu potpoglavlju – *Društvene i jezične prilike u Istri oko polovice 19. stoljeća*. Na nj se nadovezuju činjenice i misli na narednim stranicama pod naslovom *Pogledi na jezik u pretpreporodno doba*. Odnos jezika i društvenih prilika te utjecaj svećenstva u sudbini hrvatskoga naroda i jezika u Istri spretno nas pripremaju za sljedeće poglavlje.

Drugo poglavlje, *Biskup Juraj Dobrila*, podijeljeno je na četiri dijela i ukrašeno biskupovim portretom, slikom njegove rodne kuće, dokumentima iz njegova školovanja te trima naslovnica: kalendara *Istran* iz 1869. i 1870. te prvoga broja *Naše sloge*, dakle, djelima izuzetno značajnima za proučavanje hrvatskoga jezika i općenito kulture u Istri. Opis Dobriline izobrazbe otvara se potpoglavlje *Jezično obrazovanje*, da bi se tematika u sljedećemu potpoglavlju, *Veze s hrvatskim jezikoslovcima i crkvenim djelatnicima*, proširila i ukazala na zavidnu povezanost s mnogim značajnim kulturnim i jezikoslovnim djelatnicima, klerikalnim ljudima te narodnim poslanicima, o čemu svjedoči i brojna korespondencija. Biskupov odnos i značaj u jezičnome smislu može se vidjeti na narednim stranicama pod naslovom *Juraj Dobrila i hrvatski jezik u Istarskome saboru*. Drugo poglavlje

zaokružuje potpoglavlje *Juraj Dobrila i Naša sloga o hrvatskome jeziku*. Ovaj, u odnosu na ostale dijelove dosad, poduži dio ukazuje na važnost djela koja su mogla biti dostupnija širem čitateljstvu, poput novina, u (hrvatskome) opismenjivanju. Zanimljivo je i to da su i autori toga vremena bili svjesni same problematike te se brojni članci o problemima u jeziku i oko njega nalaze u ovim značajnim novinama.

Sljedeće je poglavlje djela naslovljeno *Sadržaj i struktura Dobrilinih djela* te se sastoji od četiriju manjih potpoglavlja (*Molitvenik Otče, budi volja tvoja; Molitvenik Mladi bogoljub; Poslanice na hrvatskome jeziku* te *Pisma na hrvatskome jeziku*) koja se odnose na korpus istraživanja. Saznajemo tako da se povijest hrvatskoga standardnog jezika u Istri može pratiti upravo od izlaska molitvenika *Otče, budi volja tvoja*. Molitvenik *Mladi bogoljub* je pak knjižica namijenjena mladima, a budući da je ostala u rukopisu, nakon Dobriline ju je smrti izdao A. Karabaić. Hrvatske poslanice obasižu osamdesetak stranica i mogu se podijeliti s obzirom na to jesu li nastale dok je bio porečko-pulskim ili tršćansko-koparskim biskupom, a sadržajno na korizmene i prigodne. Od pisama je autorica analizirala dvadeset i tri pisma nastala od 1860. do 1881. godine.

Slijedi najopsežnije i najznačajnije poglavlje knjige i prava vrijednost ovoga djela, *Analiza Dobrilinih djela*. Stotinjak je to stranica analize s precizno navedenim izvorima u pozamašnom korpusu koja potvrđuju određeno pravilo ili jezičnu značajku. Analiza počinje još uvijek tada neustaljenom grafijom i pravopisom pod naslovom *Slovopisna i pravopisna razina*. Počinje se primjerima potvrđenih *palatala č, ž, š*, preuzetih od Gaja svega koje desetljeće prije. Nešto je drugačija situacija bilježenja *palatala đ i ć*, pa se u skladu s tadašnjim slovnica za *đ* bilježe isključivo dvoslovi *dj* i *gj*, a za *ć* se nalaze potvrde i za *ć* i za *tj*, ali u skladu s onodobnim tendencijama. Dvojnosti se pak nalaze i kod pisanja *slogotvornoga r*, koje je potvrđeno i s popratnim vokalom *è*, zatim u trima primjerima samo *e* te bez samoglasnika. *Pravopisno načelo*, u začetcima pravopisnih knjiga kakve ih danas poznajemo, koje prevladava jest morfonološko, u skladu s vremenom, ali s potvrđama i fonološkoga tipa pisanja. Nastavlja se primjerima *palataliziranih l i n* te *depalataliziranih lj i nj* pa umetanjem i izostavljanjem *intervokalnoga j*. Slijede primjeri analize glasovnih promjena, redom: *jotacije, jednačenja suglasnika po zvučnosti* i *po mjestu tvorbe te ispadanje dentala d i t*. U skladu je i s tadašnjim normativnim rješenjima sastavljeno *pisanje negacije* s glagolima, iako ima nekoliko primjera nesastavljenoga pisanja. *Interpunkcijsko je načelo* dosljedno gramatičko (strukturno), dok kod *pisanja velikoga i maloga početnog slova* ima manjih odstupanja te poneke dvojnosti. Specifičnost istraženoga korpusa čine i *nadslovi*, odnosno bilježenje naglasaka. Iako nije sustavno provođeno, vrlo je vrijedno spomena. Od ostalih specifičnosti autorica izdvaja bilježenje uskličnika uz vokativ.

Drugo potpoglavlje, *Fonološka i morfonološka razina*, započinje samoglasničkim alternacijama, od čega su posebice izdvojeni i oprimjereni refleksi *jata*, pokriveno *r*, nepostojano *a*, redukcija vokala i kontrakcija. Od suglasničkih se alternacija izdvajaju vokalizacija, suglasnički skupovi *jd* i *šč*, rotacizam, metateza, disimilacija, protetsko *j*, adrijatizmi i sibilizacija. Sljedeće potpoglavlje, *Morfološka razina*, otvara imenična sklonidba instrumentalom jednine vrste *i*, gdje kod Dobrile prevladava nastavak *-ju*. Slijedi, u gramatici uvijek izazovan, genitiv množine koji je u korpusu oprimjeren i nastavkom *-ah* i nastavkom *-a*, gdje je i s cirkumfleksom, i, u manjem broju, nultim nastavkom, a kolebanja su zamijećena i s nepostojanim *a*. Nakon toga prikazani su i oprimjereni dativ, lokativ i instrumental množine, primjeri dvojine, kratka i duga množina te je nakon ostalih posebnosti pregledno, u tablici, prikazana imenična sklonidba. Kod zamjenično-pridjevne sklonidbe izdvojeni su genitiv, dativ i lokativ jednine, zanaglasni akuzativ osobne zamjenice *ona*, dativ, lokativ i instrumental množine u zamjenica, stupnjevanje pridjeva pa sklonidba rednih brojeva te glavnih dva i tri po zamjenično-pridjevnoj sklonidbi. Glagolske su posebnosti prikazane kroz primjere različitih vremena i načina, počevši od infinitiva pa dalje redom: prezent, aorist, imperfekt, imperativ, perfekt, pluskvamperfekt, futur prvi, futur drugi, kondicional prvi, kondicional drugi, a izdvojeni su i glagolski prilozi i glagolski pridjevi. Na kraju potpoglavlja o morfologiji svoje su mjesto dobile i nepromjenljive vrste riječi. Sljedeće potpoglavlje, *Sintaktička razina*, započinje sintaksom padeža, dalje se autorica osvrće na slavenski genitiv, uobičajenu značajku u Dobrilino doba, pa oprimjeruje zamjenice, sintaksu glagolskih oblika, pasiv, položaj atributa i apozicije, glagolski pridjev sadašnji u atributnoj ulozi i položaj glagola. Kraj je ovoga poglavlja posvećen leksiku i stilu. *Leksička i stilska razina* opisuje i oprimjeruje: biblijsko *i*, biblijsko podrijetlo leksema, antonime, arhaizme, čakavski leksik, Dobrilin purizam te druga obilježja biblijskoga stila. Samo nabranje analiziranih značajki djeluje impozantno, doda li se tomu i povelik korpus, i to ne digitaliziran, na kakav se svi lako naviknemo, vrijednost ovakva djela višestruko raste.

Budući da je već za Dobrilina života molitvenik *Otče, budi volja tvoja* doživio više izdanja koja se razlikuju po opsegu, sadržaju i jeziku, posljednje je poglavlje, *Razlike u četirima izdanjima molitvenika Otče, budi volja tvoja*, opravdano posvećeno tim razlikama. Ovo poglavlje možda najbolje svjedoči o brizi za hrvatski jezik jer ukazuje na brojne razlike upravo u toj domeni te na neki način opravdava i cijelu provedenu analizu jezika pojedinca, ali s izuzetno velikim utjecajem na čitavo društvo u Istri toga vremena. U poglavlju su i naslovne stranice svih četiriju izdanja molitvenika iz kojih je vidljivo da je razlika bilo i na njima.

Nakon *zaključnih napomena* te popisa literature i izvora, djelo obogaćuju *Dobriline poslanice iz 1858. i 1876.* Djelo završava *kazalom imena*, koje pomaže u pretraživanju, te *bilješkom o autorici.*

Jezik Jurja Dobrile, ali i hrvatski jezik u Istri te njegov standardizacijski tijek ovim su djelom napokon dobili svoje mjesto na znanstvenoj sceni. Do detalja analizirane jezične značajke ukoričene su u crni omot na kojemu dominiraju bijela, crvena i ljubičasta – liturgijske boje – pomno složene u neobične oblike inspirirane pečatom porečko-pulskoga biskupa pa se minucioznost i promišljanje tematike prelijeva i na vanjštinu djela. Djelo doista popunjava prazninu u standardizacijskim procesima hrvatskoga jezika na istarskome području te će osim ljubiteljima *dobre naše* riječi zasigurno biti zanimljivo i onima koji se bave jezikom toga vremena izvan Istre, ali i u drugim razdobljima jer može ukazati na brojne kulturno-povijesne povezanosti.

Doc. dr. sc. Vanessa Vitković Marčeta
Filozofski fakultet
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Republika Hrvatska
vanessa.vitkovic.marceta@unipu.hr